

MIJN HART IS BLIJ OMDAT U, CHRISTUS, LEEFT

Geestelijke oefeningen van de Fraterniteit van Gemeenschap en Bevrijding

Rimini, 28 april 2017

Aantekeningen van de Inleiding van Julián Carrón

“Moge ons gebed geen mechanische geste zijn”, zei don Giussani ons. “Laten we [daarom] ons bewustzijn oprichten, onze verantwoordelijkheid wakker maken! [...] De hele wereld ligt als het ware onder een loden deken, de loden deken van het vergeten van het doel waarvoor je ’s ochtends wakker wordt, de dingen weer oppakt, jezelf weer oppakt. De impact die alle dingen hebben op de mens is dat ze hem zeggen: ‘Word wakker [...]’. [...] Mijn God, zó zouden we elke ochtend wakker geschud moeten worden! Maar onze dagen worden daarentegen doorgaans van meet af aan gediskwalificeerd door een grote vergeetachtigheid, al zijn ze vervolgens vol activiteiten. [...] Wanneer we samenkomen, is dat om opnieuw naar het licht te kijken [...] [om ons te herpakken uit deze vergeetachtigheid, om] de mens naast ons niet te laten huilen, eenzaam en zonder horizon. [...] Zo kunnen we op dit moment ons hoofd laten uitsteken boven de gewone mist die het doorgaans bedekt: laten we weer bewust worden, laten we opnieuw de verantwoordelijkheid nemen voor onszelf en voor de dingen, uit liefde voor onszelf en uit liefde voor de zon, uit liefde voor onszelf en uit liefde voor de mensen. [...] Het hangt van ons af of dit gezelschap in de wereld wakker is en bestaat, deze mogelijkheid van een gezelschap, die de vreemdheid tussen jou en mij afschaft, tussen de mens en de andere mens, en de dingen nuttig laat zijn, de tijd nuttig laat zijn”.¹

Vragen we dit met heel het bewustzijn waartoe we in staat zijn.

Kom Schepper Geest

Aan het begin van deze dagen van ons lees ik jullie het telegram voor dat de Heilige Vader ons gestuurd heeft: “Bij gelegenheid van de jaarlijkse cursus Geestelijke oefeningen voor de leden van de Fraterniteit van Gemeenschap en Bevrijding, gehouden te Rimini, zendt Zijne Heiligheid Paus Franciscus, die in de geest deelneemt, zijn hartelijke en welwillende groet. Hij wenst de velen die zijn samengekomen of via de satelliet verbonden zijn, overvloedige vruchten toe van

¹ L. Giussani, *Un evento reale nella vita dell'uomo [Een reële gebeurtenis in het leven van de mens] (1990-1991)*, Bur: Milaan 2013, pp. 219-220.

innerlijke herontdekking van de vruchtbaarheid van het christelijk geloof in een wereld, die verscheurd wordt door de logica van de winst die nieuwe vormen van armoede en de wegwerpcultuur voortbrengt; gesteund door de zekerheid van de aanwezigheid van de verrezen en levende Christus. De Heilige Vader smeekt de gaven van de Goddelijke Geest af, dat die revolutie van de tederheid gerealiseerd mag worden die Jezus begon met zijn voorkeursliefde voor de kleinen, in de voor die getrokken is door de zeer verdienstelijke priester monseigneur Luigi Giussani, die ons aanspoorde van de armoede onze liefde te maken. En terwijl hij vraagt te volharden in het gebed ter ondersteuning van zijn universele dienstwerk, roept hij de hemelse bescherming in van de Maagd Maria en verleent hij u en alle deelnemers van harte de gevraagde apostolische zegen, die hij graag uitstrekt tot de hele Fraterniteit. Uit het Vaticaan, 28 april 2017, Pietro kardinaal Parolin, Staatssecretaris van Zijne Heiligheid”.

1. “Wat zou een redding zijn die niet vrij was?”

Het lijkt een paradox, zoals we vanavond begonnen zijn: don Giussani heeft ons ertoe opgeroepen zó te bidden dat ons gebed niet mechanisch zou zijn, hij heeft ons uitgenodigd ons bewustzijn op te richten, onze verantwoordelijkheid wakker te maken, dat wil zeggen onze vrijheid te hanteren; doch vlak voordat we zijn woorden opnieuw hoorden, zongen we hoezeer wij niet in staat zijn met waarheid te leven en hoe tegenstrijdig we zijn in het gebruik van onze vrijheid: “Ik heb enkel geleerd mijzelf te bedriegen [...]. / In mijn handen rest niets dan / verschroeide aarde, namen zonder reden [...]. / *Met mijn handen / zal ik nooit gerechtigheid kunnen maken!*”²

Hoezo hecht don Giussani er zo aan dat wij ons opnieuw bewust worden, dat we ons bewustzijn oprichten, dat we onze vrijheid hanteren? Péguy herinnert ons aan de reden ervan: “Wat zou een redding zijn [zegt God] die niet vrij was? / Hoe zou je die moeten kwalificeren? / Wij willen dat hij deze vrijheid zelf verwerft. / Hij zelf, de mens. Dat hij zich die verschafft. / Dat ze in zekere zin van hemzelf komt. Zo groot is het geheim, / Zo groot het mysterie van de vrijheid van de mens. / Zo groot is de waarde die wij hechten aan de vrijheid van de mens”.³

Wie zou zich een dergelijke valorisatie van de mens en van zijn vrijheid kunnen indenken? God wil werkelijk dat we hoofdrolspelers zijn van onze redding. Het tegenovergestelde van het uithollen van de waarde van de tijd en de geschiedenis! Waarom? “Omdat Ik zelf vrij ben, zegt

² C. Chiuffo, ‘La guerra [De oorlog]’

³ Ch. Péguy, *Il mistero dei santi innocenti [Het mysterie van de onnozele kinderen]*, in: *I Misteri*, Jaca Book: Milaan 1997, pp. 321-322.

God, en ik de mens geschapen heb naar Mijn beeld en gelijkenis. / Zo groot is het mysterie, zo groot is het geheim, zo groot is de waarde / Van elke vrijheid. / Deze vrijheid van dit schepsel is de mooiste weerspiegeling die er in de wereld is / Van de Vrijheid van de Schepper. En daarom leggen we in haar, / Daarom verlenen we haar een eigen waarde”.⁴

Maar waarom hecht God er zo aan ons te betrekken bij onze redding, als Hij weet hoe armzalig we zijn? Wat is de reden dat Hij zo aandringt op onze medewerking?

“Een redding [zo vervolgt Péguy] die niet vrij zou zijn, [...] die niet zou komen van een vrije mens zou ons niets meer zeggen. [...] / Hoe zou een dergelijke redding nog interessant kunnen zijn? / Een zaligheid van slaven, een redding van slaven, een slaafse zaligheid, waarom zou die Mij moeten interesseren? Kan het soms fijn zijn door slaven bemind te worden?”⁵

Péguy raakt hier, zijn tijd vooruit, het meest gevoelige punt van vandaag: de vrijheid. Als deze woorden in enig tijdperk van de geschiedenis waar geweest zijn, dan zijn ze het nu des te meer. Want het is een moment waarop geen enkele conventie meer standhoudt, geen enkele gewoonte voldoende kan zijn om het christendom mee te delen en acceptabel te maken. Sterker nog, alles lijkt ertegen te zijn. Want het christendom is niet meer in de mode, is niet langer iets dat uit gewoonte of middels de sociale gebruiken overgedragen kan worden. Voor velen om ons heen is het geloof inmiddels ‘oude koek’ geworden die weggeworpen kan worden zonder zelfs maar in aanmerking te worden genomen. Dit kan ons terneer slaan òf opnieuw lanceren in het avontuur, door nog meer te laten stralen wat reeds vanaf het begin van het christendom waar is: dat Christus zich voorstelt aan ’s mensen vrijheid.

Dit is allereerst waar voor ons: niets kan ons de vrijheid besparen, niets kan in ons voet aan de grond krijgen als het niet in vrijheid aanvaard en verworven is. Het is een dringende noodzaak die allereerst wijzelf waarnemen, zoals een van jullie me schrijft: “Beste Julián, drie dagen voor de Geestelijke oefeningen voel ik de behoefte je mee te delen waarom ik nog een keer besloten heb deel te nemen. Het is me niet genoeg mechanisch ja te zeggen tegen een voorstel. Ik heb het nodig een redelijkheid te herontdekken die me daar laat zijn met een open geest en een open hart. In een wereld die ogenschijnlijk zo ver afstaat van de geste die we gaan doen, voel ik het toch als iets goeds en nuttigs voor mezelf en voor de wereld. In het leven van eenieder wordt deze grote wedstrijd gespeeld van de relatie met het Oneindige dat op mysterieuze wijze het eindige van ons leven doorkruist en het tot Zich roept. Mij hiervoor open te stellen heeft het perspectief veranderd waarmee ik leef. Zoals voor eenieder is ook voor mij het leven niet

⁴ *Ibid.*, p. 322.

⁵ *Ibid.*

eenvoudig. Ik heb, al vechtend, in de grote genade van de weg die jij ons oproept te gaan, ontdekt dat het leven mooi is, niet omdat het in orde is of precies gaat zoals ik het me voorstel. Het leven is mooi omdat er in elke dag een mogelijkheid zit van een relatie met het Mysterie en alles een uitdaging kan worden om die te ontdekken en een surplus te krijgen voor jezelf. Wat me bevrijdt van de angst en de onrust (de ware ziekten van deze tijd, die ze met medicijnen proberen te bestrijden) is dat ik ervaren heb dat er in het onvoorziene iets verborgen zit dat voor mij bereid is, een gelegenheid om deze relatie met het Mysterie te verdiepen. Ik heb het nodig opnieuw Iemand te horen die mij bij naam noemt en te horen dat wat Hij met mij begonnen is nooit kan eindigen. Daarom ben ik jou, die geroepen bent om onze blik en ons hart opnieuw wakker te maken voor de aantrekking van Jezus, en eenieder van ons die gepassioneerd is voor zijn bestemming, dankbaar”.

Maar wie zou geïnteresseerd zijn in een redding die niet vrij was, in een zaligheid van slaven? En wat voor genoegen zou God erin vinden bemind te worden door personen die dat deden uit inertie of dwang? Het zou God niets gekost hebben andere wezens te scheppen die hun taak mechanisch uitvoerden, als slaven. Zoals hij andere sterren had kunnen scheppen die mechanisch rondwentelen. Ook zij zouden, zo zegt Péguy, eraan hebben bijgedragen dat Zijn macht zou schitteren. “Mijn macht schittert voldoende in het zand van de zee en in de sterren van de hemel. / Ze wordt niet tegengesproken, ze is bekend, ze schittert voldoende in de onbezielde schepping. / Ze schittert voldoende in het bestuur, / In de gebeurtenis zelf van de mens”.⁶

Wat wilde God dus? “In mijn bezielde schepping, zegt God, wilde Ik wat beters, wilde Ik meer. / Iets oneindig beters. Oneindig meer. Want ik heb deze vrijheid gewild. / Ik heb deze vrijheid zelf *geschapen*. [...] / Wanneer je eenmaal ervaren hebt vrijelijk bemind te worden, dan verliezen alle vormen van onderwerping hun smaak. / Wanneer je ervaren hebt door vrije mensen bemind te worden, dan zeggen slaven die zich voor je ter aarde werpen, je niets meer. [...] / Niets heeft meer hetzelfde gewicht, dezelfde waarde. / Het is zeker mijn grootste uitvinding”.⁷

God heeft dus wat beters gewild. Wij weten het ook: “Wanneer je ervaren hebt door vrije mensen bemind te worden, dan zeggen slaven die zich voor je ter aarde werpen je niets meer”, “dan verliezen alle vormen van onderwerping hun smaak”. God wilde “Iets oneindig beters. Oneindig meer”: vrijelijk bemind te worden.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*, pp. 322-323.

“Vraag het een vader, of zijn beste moment / Niet is wanneer zijn zonen hem beginnen te beminnen als mannen, / Hemzelf als een mens, / Vrijelijk / Gratis, / Vraag het een vader wiens kinderen groot worden. // Vraag het een vader, of er geen geheim uur is, / Een geheim moment, / En of dat niet is / Wanneer zijn zonen mannen beginnen te worden, / Vrij / En ze hemzelf als man beginnen te behandelen, / Vrij, / Hem beminnen als man, / Vrij, / Vraag het een vader wiens kinderen groot worden. // Vraag die vader of er geen uitgelezen moment is boven alle andere / En of dat niet is / Exact wanneer de onderwerping ophoudt en wanneer zijn zonen, die man zijn geworden / Hem, om zo te zeggen, beminnen, (hem behandelen), als kenners, / Van man tot man, / Vrijelijk. / Gratis. Hem zo waarderen. / Vraag die vader of hij niet weet dat niets te vergelijken is / Met de blik van een man die de blik van een man ontmoet. // Welnu ik ben hun vader, zegt God, en ik ken de conditie van de mens. / Ik ben het die haar gemaakt heeft. / Ik vraag hun niet teveel. Ik vraag hun alleen maar hun hart. / Wanneer ik hun hart heb, vind ik het goed. Ik ben niet lastig. // Alle slaafse onderwerpen van de wereld zijn niet te vergelijken met de flinke blik van een vrije man. / Of beter gezegd alle slaafse onderwerpen van de wereld staan me tegen en ik zou alles geven / Voor de flinke blik van een vrije man”.⁸ Een flinke blik; echt niet de volmaaktheid, maar de flinke blik van een vrije man. Péguy besluit: “Voor deze vrijheid, voor deze gratuïteit heb ik alles opgeofferd, zegt God, / Voor het genoeg dat ik heb om bemind te worden door vrije mensen, / Vrijelijk, / Gratis, / Door echte mensen, mannelijk, volwassen, ferm. / Edelmoedig, teder, maar met een ferme tederheid. / Om deze vrijheid, om deze gratuïteit te verwerven heb ik alles opgeofferd, / Om deze vrijheid, deze gratuïteit te scheppen, / Om deze vrijheid, deze gratuïteit te laten handelen. // Om hem de vrijheid te leren”.⁹

Sint Gregorius van Nyssa zegt het met andere woorden: “Hij die de mens geschapen heeft om hem te laten deelhebben aan zijn goederen, [...] had hem niet kunnen beroven van het beste en kostbaarste van die goederen, ik bedoel van de gave [...] van de vrijheid”.¹⁰ Wie interesseert een redding die niet vrij is? Niemand van ons. Maar ook God niet. De vrijheid wordt voor de mens en voor God enkel interessant als ze vrij is. Voor God, omdat hij door vrije mensen bemind wil worden en niet door slaven. Voor ons, omdat het anders niet *mijn*, niet *jouw* redding zou zijn. De vrijheid is beslissend om de redding niet te begrijpen als iets slaafs, als iets gedwongens waartegen we ons uiteindelijk verdedigen, maar als relevant voor onze menselijke behoeften. In de geschiedenis hebben we gezien waar een redding die niet vrij is, toe leidt – een

⁸ *Ibid.*, pp. 342-343.

⁹ *Ibid.*, p. 343.

¹⁰ Gregorius van Nyssa, *La grande catechesi [De grote catechese]*, Città Nuova: Rome 1990, p. 58.

met dwang opgelegde redding, uit gewoonte of uit angst. De dwang heeft velen *ingeënt* tegen dit type redding. En de gewoonte heeft mettertijd de interesse ervoor doen verliezen.

Daarom is de grote vraag die eenieder van ons zich aan het begin van deze geste moet stellen, simpel: is de redding nog interessant voor mij? Niet de gewoonte, niet het mechanisch repeteren van bepaalde gestes, maar de redding! Interesseert die me nog zoals in het begin, met hetzelfde smartelijke verlangen van het begin? Het is niet vanzelfsprekend, dat weten we. De tijd en de wederwaardigheden van het leven geven niemand respijt. Daarom moet eenieder kijken naar zijn eigen ervaring en in de eerste persoon antwoord geven.

2. “Christus blijft als het ware geïsoleerd van het hart”

Terwijl ik werkte aan het voorwoord voor het nieuwe boek met de door Giussani geprekeerde Geestelijke oefeningen van de Fraterniteit, stuitte ik op zijn zorg bij de eerste Oefeningen, die van 1982, het jaar van de pauselijke erkenning. Bij die gelegenheid hield hij eenieder voor ogen dat het niet voldoende was passief in de beweging te blijven om de frisheid van het begin te behouden, om de ontmoeting interessant te laten blijven. Zelfs voor ons, die uitgekozen, begenadigd waren door een zo onthutsend geschenk als de ontmoeting met Christus door don Giussani, kon de gewoonte niet voldoende zijn om dat begin te bewaren. Want hij zei: “Jullie zijn groot geworden: terwijl jullie je verzekerd hebt van een menselijke capaciteit in jullie beroep is er, mogelijk, een verwijdering van Christus, vergeleken met de emotie van vele jaren geleden [niet met de coherentie, maar met de emotie van vele jaren geleden], van bepaalde omstandigheden van vele jaren geleden vooral. Er is een verwijdering van Christus, behalve op bepaalde momenten [behalve bij bepaalde gelegenheden]. [...] Behalve wanneer jullie je opmaken om, laten we zeggen, werken te verrichten in Zijn naam, in naam van de Kerk of in naam van de beweging”. Zoals we zien had Giussani zich niet van zijn stuk laten brengen door een mogelijke euforie vanwege de erkenning. “Het is of Christus”, al zouden we ook met allerlei dingen bezig zijn, “ver was van het hart [...], of, beter gezegd, het is of Christus geïsoleerd blijft van het hart”.¹¹ Het loutere blijven was niet voldoende om de “emotie van vele jaren geleden”, van het begin, te blijven voelen.

De kern van het oordeel van don Giussani bestond erin dat hij begrepen had dat wij, volwassen geworden, het leven, met al zijn echt wel gerechtvaardigde bezigheden, beleefden op een manier waardoor “Christus geïsoleerd blijft van het hart”. En als Christus geïsoleerd is van het

¹¹ L. Giussani, *Una strana compagnia [Een vreemd gezelschap]*, Bur: Milaan 2017, pp. 21-22.

hart, dan houdt Hij vroeg of laat op interessant te zijn. Want Christus is juist interessant vanwege zijn capaciteit ons hart te laten trillen, er totaal mee overeen te stemmen en ons dergelijke overeenstemming te laten vatten.

Maar deze isolatie van Christus van het hart raakt niet alleen onze relatie met Hem, maar onze relatie met alles. De verwijdering van Christus van het hart, vervolgt don Giussani, brengt nog een verwijdering voort, die zich openbaart “in een ultiem onbehagen onderling - ik heb het ook over echtgenoten onder elkaar -, [...] de verwijdering van Christus van het hart verwijderd het ultieme aspect van het hart van de een van het ultieme aspect van het hart van de ander, behalve in de gemeenschappelijke acties (het huis dat geregeld moet worden, de kinderen waarvoor gezorgd moet worden, enzovoorts)”.¹²

Als de isolatie van Christus van het hart de relatie met alles raakt, is dat “omdat het hart”, zegt hij onmiddellijk daarna, “is hoe iemand naar zijn kinderen kijkt, hoe iemand kijkt naar zijn vrouw of man, hoe iemand naar de voorbijgangers kijkt, hoe iemand kijkt naar de mensen van de gemeenschap of de collega’s, ofwel – vooral – hoe iemand ’s ochtends opstaat”.¹³ Welnu, als Christus niet te maken heeft met de manier waarop we kijken naar onze vrouw, man, de voorbijgangers, onze collega’s enzovoorts, dan heeft Hij niet met ons leven te maken, met negenennegentig procent van ons leven. Bijgevolg wordt Hij mettertijd nutteloos, wordt Hij oninteressant.

We weten heel goed, uit ervaring, dat Christus voor ons een interessante aanwezigheid is geworden doordat Hij ons hart heeft laten trillen, ons ik op een nieuwe manier heeft laten trillen tegenover alles (“De werkelijkheid wordt evident in de ervaring”,¹⁴ zei don Giussani ons). Op gelijke wijze erkenden we dat zij of hij de persoon was met wie we ons leven wilden delen omdat zij de diepte van ons ik deed trillen. Was die trilling slechts sentimentalisme of was het veeleer de mogelijkheid om de draagwijdte te ontdekken die haar aanwezigheid voor ons had? Hetzelfde geldt voor de ontmoeting met Christus, voor de impact met Zijn aanwezigheid, in de ervaring van het begin.

Om te begrijpen hoe het met ons gaat, zou eenieder zich maar hoeven af te vragen: wat overheerst op dit moment in mij als levensgevoel? Wat ontdek ik als ultieme bodem van mezelf? Wat is de overheersende gedachte? Wat is de achtergrondmuziek die overheerst? Want de mens is één. En uiteindelijk is er maar één gedachte – welke ze ook weze – die overheerst,

¹² *Ibid.*, p. 22.

¹³ *Ibid.*, p. 24.

¹⁴ L. Giussani, *Dal temperamento un metodo [Vanuit het temperament, een methode]*

een ultiem levensgevoel dat overheerst. Alle analyses zijn nutteloos, want eenieder komt aan het licht tegenover de grote vraag: is Christus interessant gebleven zoals de eerste keer?

We hoeven maar de vergelijking te maken met het smartelijk verlangen dat het begin in ons geprovoceerd heeft, om te zien of Christus nu méér vastzit aan ons hart dan toen, of dat Hij juist verder weg blijkt, meer ‘geïsoleerd’ is van ons hart, vergeleken met ons ‘opspringen’ in het begin, dat van ons ‘gegrepen’ personen maakte. Ziehier het alternatief: gegrepen of geïsoleerd. Steeds meer gegrepen of steeds meer geïsoleerd. Ik zeg het niet opdat we ons moralistisch zouden gaan meten – laten we daar geen tijd mee verliezen! –, maar opdat we ontdekken of Hij nog zo interessant is gebleven als in het begin, opdat we ons ervan bewust worden hoe enthousiast we nu zijn in vergelijking met toen.

3. Een af te leggen weg

In deze afstand of nabijheid van Christus tot het hart speelt zich onze vrijheid af. Dezelfde vrijheid staat op het spel in de relatie met degene die ons Christus zo nabij gebracht heeft, don Giussani, zijn charisma, de erfenis die we gekregen hebben.

Tijdens de audiëntie van 7 maart heeft de paus ons eraan herinnerd dat “trouw aan het charisma [niet] betekent [...] het te ‘verstenen’ – de duivel is het die ‘versteent’, vergeet dat niet! Trouw aan het charisma betekent niet het op perkament te schrijven en het in te lijsten. Verwijzen naar de erfenis die don Giussani jullie heeft nagelaten mag niet gereduceerd worden tot een museum van herinneringen, van genomen beslissingen, van gedragsregels. Het brengt zeker trouw aan de traditie met zich mee, maar trouw aan de traditie – zei Mahler – ‘betekent het vuur levend te houden en niet de as te verheerlijken’. Don Giussani zou het jullie nooit vergeven als jullie de vrijheid verloren en veranderden in museumgidsen of verheerlijkers van as. Houd het vuur van de herinnering aan die eerste ontmoeting levend en wees vrij!”¹⁵

Zonder vrijheid kan het leven van eenieder van ons een museum worden van herinneringen van oude tijden. Als er in het heden niet iets is wat overheerst als interessanter dan alle herinneringen, dan raakt het leven geblokkeerd. Want alle herinneringen, hoe mooi ook, de genomen beslissingen, de gedragsnormen, zijn niet voldoende om het vuur nu levend te houden. Het is een weg die nooit onderbroken mag worden: je kunt niet rentenieren. Von Balthasar schreef dat al aan het begin van de jaren vijftig: “Een waarheid die alleen maar doorgegeven blijft worden, zonder opnieuw tot de bodem doordacht te worden, heeft zijn levenskracht

¹⁵ Franciscus, *Toespraak tot de Beweging Gemeenschap en Bevrijding*, 7 maart 2017.

verloren”.¹⁶ En in dezelfde jaren onderstreepte Guardini: “In de eentonigheid van het pure doorgaan zouden we verstikt raken”.¹⁷

Op dat moment, 1982, toen iedereen blij naar Rimini was gekomen om de net gebeurde Pauselijke Erkenning van de Fraterniteit te vieren, verslapte don Giussani zijn greep niet, werd zijn passie voor het leven van eenieder van ons niet minder. Hem interesseerde dat dat moment, getekend door de erkenning van de Heilige Stoel, de gelegenheid zou zijn ons ervan bewust te worden dat ons leven, terwijl we groot werden, zich van Christus aan het verwijderen was. Waar ging het don Giussani om? Om de rijpheid van de ervaring van de mensen van de Fraterniteit – vooral na de erkenning –, een rijpheid die ook vandaag uitsluitend afhangt van de weg die eenieder moet afleggen.

Hij was er zich terdege van bewust dat er geen formules of gebruiksaanwijzingen zijn die de inzet van de vrijheid kunnen vervangen; zij is onmisbaar om de weg naar de rijpheid, naar de waarheid van onszelf te kunnen afleggen. En hij zei: “Wat raak je onder de indruk als je bedenkt dat het leven, de tijd, verandering is. Waarom geeft een moeder het levenslicht aan een klein kind dat veertig, vijftig, zestig, tachtig, negentig jaar leeft? Omdat het verandert! Omdat het anders wordt! Maar wat betekent veranderen? Steeds waarder worden, dat wil zeggen steeds meer zichzelf worden”.¹⁸ Zoals Kierkegaard vaststelt: “ik ken de waarheid [...] waarlijk niet als zij geen leven in mij wordt”,¹⁹ en dat is de zin van de verandering, van het veranderen. Ziehier de uiteindelijke reden van de oproep van don Giussani: dat wij steeds waarder, steeds meer onszelf zouden worden. Het tegenovergestelde van moralisme! Maar het is een verandering die niet kan plaatsvinden zonder ons, zonder onze vrijheid, zonder het voortdurende engagement van eenieder van ons.

Waarom legde don Giussani zo de nadruk op de noodzaak van een weg van rijpwording? Omdat juist in de rijpwording van de vertrouwdheid met Christus de mogelijkheid ligt van een volheid van ons leven: dat wij onszelf worden. Anders overheerst de vervreemding. Maar deze rijpwording is helemaal niet vanzelfsprekend, ze gaat niet automatisch, puur door het verstrijken van de tijd, doordat onze leeftijd toeneemt. Ze is zelfs niet vanzelfsprekend voor hen die in de ervaring van de beweging zijn opgegroeid. Dat is de reden waarom don Giussani in 1982 zei: er is een “dubbelzinnigheid bij het ‘groot worden’ [...]. Want ik meen niet dat het

¹⁶ H.U. von Balthasar, *La percezione dell'amore. Abbattere i bastioni e Solo l'amore è credibile* [De waarneming van de liefde. De bastions neerhalen en Alleen de liefde is geloofwaardig], Jaca Book: Milaan 2010, p. 13.

¹⁷ R. Guardini, *Natale e capodanno. Pensieri per fare chiarezza* [Kerstmis en Oud en nieuw. Gedachten ter verheldering], Morcelliana: Brescia 1993, p. 38.

¹⁸ L. Giussani, *Una strana compagnia...*, op.cit., p. 125.

¹⁹ S. Kierkegaard, *Esercizi del cristianesimo* [Oefeningen van het christendom], in: Id., *Le grandi opere filosofiche e teologiche* [De grote filosofische en theologische werken], Bompiani: Milaan 2013, pp. 2109, 2111.

statistisch gezien normaal is dat ons groot worden ons meer vertrouwd heeft gemaakt met Christus [...], ons meer vertrouwd heeft gemaakt met het antwoord op de vraag waarmee we het voorstel vijftig jaar geleden gevoeld hebben. Volgens mij is dat niet zo”.²⁰

Het is statistisch gezien niet normaal dat ons groot worden ons meer vertrouwd heeft gemaakt met Christus! We kunnen deze woorden opvatten als een verwijt dat ons irriteert of we kunnen ze aannemen met een eindeloze dankbaarheid, als de geste van iemand die zozeer hecht aan ons leven, aan onze weg, dat hij elke gelegenheid te baat neemt om ons terug te roepen naar de waarheid van onszelf, om ons niet in het niets te laten eindigen.

En dan komt de vraag op: waarom wordt onze interesse minder, tot aan het punt dat we Christus ver voelen van ons hart? Waarom heeft ons groot worden onze vertrouwdheid met Hem niet laten groeien? Omdat spontaneïteit niet voldoende is – zo heeft don Giussani ons altijd gezegd –, omdat het groot worden geen spontaan proces is: er is een engagement van de vrijheid nodig, er is een weg nodig, zoals voor de apostelen de “weg van de overtuiging” geweest is.²¹

Laten we ons laten leiden door don Giussani in deze vernieuwde bewustwording van de weg die ons wacht voor de rijpwording van ons geloof. Er is allereerst een engagement van onze vrijheid nodig om ons menszijn open te laten blijven: de “ultieme openheid van de geest [is] iets dat een nooit aflatend engagement van de persoon vergt. De verantwoordelijkheid van de opvoeding is hier groot: want hoewel het aan de natuur beantwoordt, komt dit bevattingsvermogen niet spontaan tot stand. Integendeel, als men ze als loutere spontaneïteit benadert, dan raakt op de lange duur de basisgevoeligheid, die iemand oorspronkelijk ter beschikking staat, verstikt. Religiositeit reduceren tot loutere spontaneïteit is de meest definitieve en subtiele wijze om haar te vervolgen, om een overdreven belang te hechten aan haar wisselende en voorlopige, met toevallige sentimentaliteit verbonden aspecten. Als de gevoeligheid voor ons mens-zijn niet voortdurend opgewekt en geordend wordt, zal geen enkel feit, zelfs niet het meest opzienbarende, er overeenstemming mee vinden. Ieder van ons heeft vroeg of laat wel eens dat gevoel van grove vervreemding van de werkelijkheid gehad, dat men ervaart op een dag waarop men zich volledig door de omstandigheden heeft laten meeslepen en geen enkele inspanning heeft verricht: plotseling houden dingen, woorden en feiten die voorheen duidelijke redenen voor ons waren, op die dag op dat te zijn; op slag begrijpen we ze niet meer”.²²

²⁰ L. Giussani, *Una strana compagnia...*, op.cit., pp. 24-25.

²¹ L. Giussani, *Aan de oorsprong van wat het christendom beweert*, h. 5, par. 1.

²² *Ibid.*, h. 8, par. 1.

Wat kan de overeenstemming onderscheppen? Ons hart, onze menselijkheid. Als ons hart niet wakker is, zal geen enkel feit, zelfs niet dat van Christus, zijn overeenstemming ermee kunnen laten zien en verwezenlijken. En zonder overeenstemming overheerst enkel de vreemdheid. “Wat ben ik hier alleen! Grote God, wat ben ik hier alleen en wat voel ik me vreemdelinge! Alles rondom mij is me vijandig en er is geen plaats voor me. Zelfs de dingen rondom me lijken me niet te zien, ik lijk er niet te zijn. [...] De werkelijkheid is afwezig. Het ware leven is afwezig”.²³ Het is niet voldoende dat Christus blijft gebeuren, als ik die openheid niet heb die me toestaat het op te merken, om Hem niet vreemd te voelen, als ik afgestompt ben voor Zijn aanwezigheid. Daarom is het zonder de vrijheid niet mogelijk dat de redding interessant blijft. De vrijheid onderstrepen is wezenlijk, is geen extra toevoeging, al betekent dat geenszins dat we het in het leven alléén kunnen. Nee! Het punt is dat als we niet heel ons mens-zijn er in vrijheid bij betrekken, Christus geïsoleerd, ver van onszelf blijft.

4. “Ons eerste gevaar is het formalisme”

Wat is de consequentie van dit geïsoleerd blijven van ons hart van Christus, van deze afgestomptheid en vreemdheid die we af en toe voelen, ook na lange tijd? Het formalisme. “Ons eerste gevaar is dus het formalisme, het herhalen van woorden of het herhalen van gestes, zonder dat de woorden of de gestes schokken of, hoe dan ook, een crisis veroorzaken, dat wil zeggen iets in jou bewegen, meer de blik op jezelf verlichten, de overtuiging van een waarde voeden (want dat je je bijvoorbeeld moet inzetten voor de verkiezingen, is een noodzaak van jouw menszijn, anders ontbreekt er iets aan je menszijn)”.²⁴ Giussani zei deze dingen begin jaren tachtig, sprekend tot de verantwoordelijken van de studenten. Maar wat zijn ze actueel, wat gelden ze ook voor ons!

Het formalisme is een geloof dat parallel loopt aan het leven, dat zich tevreden stelt met de herhaling van woorden en gestes; het is een instemming die zich identificeert met de deelname aan bepaalde momenten of het uitvoeren van bepaalde activiteiten; maar in de mate dat het in mij niets beweegt, staan we, buiten die momenten en na afloop van die activiteiten, tegenover het leven zoals iedereen: ook wij geblokkeerd in het alternatief tussen een “tot het uiterste gedreven aanmatiging en de duisterste wanhoop”.²⁵

²³ P. Claudel, *Il pane duro [Het harde brood]*, in: Id., *Il pane duro – Destino a mezzogiorno [Het harde brood – Bestemming midden op de dag]*, Massimo: Milaan 1971, p. 102.

²⁴ L. Giussani, *Uomini senza patria [Mensen zonder vaderland] (1982-1983)*, Bur: Milaan 2008, pp. 194-195.

²⁵ L. Giussani, *Il cammino al vero è un'esperienza [De weg naar het ware is een ervaring]*, Rizzoli: Milaan 2006, p. 85.

Don Giussani sprak ook van een “formalisme in het je hechten aan de gemeenschap”. En hij beschreef dat als volgt: “Je bent niet op orde omdat je school van de gemeenschap doet, je bent niet op orde omdat je deelneemt aan de heilige Mis met je eigen priester, je bent niet in orde omdat je flyert of een spandoek ophangt. Dit kan de formaliteit zijn waarmee iemand de tol betaalt aan de sociale werkelijkheid waar hij bij hoort. Maar wanneer wordt dit alles ervaring? Wanneer het j ou iets zegt en iets in jou beweegt (‘beweging’)”.²⁶

En in 1977 zei hij tot de studenten: “Het ware probleem is het formalisme van het geloof. We leven in een tijdperk waarin het geloof totaal gereduceerd is tot formalisme. [...] Men gaat niet uit van het bewustzijn van Christus als mijn leven en, daarom, als leven van de wereld en, daarom, van de wereld als mijn leven”.²⁷

Ook de grote orthodoxe theoloog Olivier Cl ement was zich hiervan bewust: “De praktijk van de Kerk verandert zonder dat we het in de gaten hebben, niet als gevolg van een bewuste creatie, maar vanwege compromissen, sclerose, omleidingen, herinterpretaties na afloop, verering van op zichzelf contingente gewoonten”.²⁸

Het is een punt waarop don Giussani ons nooit met rust heeft gelaten. In een tekst uit 1984 stelt hij: “Welke uitdrukking van een beweging als de onze dan ook, heeft geen waarde als ze uit het binnenste van de concrete gebeurtenissen die we beleven niet een oproep tot gedachtenis aan de aanwezigheid van Christus geboren laat worden. Sterker nog, dan verergert ze de situatie van het menszijn, want ze bevordert dan het formalisme en het moralisme. Ze zou de gebeurtenis onder ons – gebeurtenis die we bevend in onze ogen en in ons hart zouden moeten houden als criterium voor ons onderlinge gedrag – laten vervallen tot sociologische vluchtplaats, tot sociale positie”.²⁹

En in het nieuwe boek van de Geestelijke oefeningen van de Fraterniteit voegt hij toe: “Dan is er dit verschijnsel waardoor [...] op bepaalde momenten onze ziel opstijgt, [...] weer ‘wakker wordt’, gaat bewegen, maar vervolgens onze blik op het leven van alle dag alles opnieuw kaal, homogeen, zwaar, beperkt, verstikt laat zijn. En het is alsof we deze twee momenten van gedachte en van blik op onszelf nooit samenbrengen, tenzij van buitenaf, moralistisch, in de zin dat we, daar we het geloof hebben, bepaalde dingen niet mogen doen en andere dingen juist doen moeten. En dat is van buiten, niet van binnen: wat we doen of wat we niet doen is geen

²⁶ L. Giussani, *Uomini senza patria...*, op.cit., p. 194.

²⁷ L. Giussani, *Dall’utopia alla presenza [Van utopie naar aanwezigheid] (1975-1978)*, Bur: Milaan 2006, pp. 109-110.

²⁸ O. Cl ement, *La rivolta dello spirito [De opstand van de geest]*, Jaca Book: Milaan 1980, p. 82

²⁹ L. Giussani, ‘Appendix’, in: Id., *Alla ricerca del volto umano [Op zoek naar het gelaat van de mens]*, Jaca Book: Milaan 1984, p. 90

uitdrukking van een nieuw bewustzijn (bekering), van een waarheid van onszelf, maar het is als een tol die we betalen, die we opbrengen aan iets van buiten, al erkennen en waarderen we het ook devoot en diep. Maar nee: of God is het leven, of Hij blijft als het ware buiten onze voordeur”.³⁰ Dit alternatief speelt op elk moment, in elke omstandigheid, aan het begin van elke handeling, wanneer we beginnen te werken of wanneer we een relatie aangaan: of God is het leven of Hij is buiten de deur gezet.

Wanneer we toegeven aan deze scheiding (tussen God en het leven, tussen Christus’ aanwezigheid en het leven, tussen het geloof en het leven), dan worden onze taken een loutere appendix voor ons bestaan, iets wat ons hart vreemd is. De Paus onderstreept het in zijn *Evangelii gaudium*: “Vandaag kan men in velen [...] een overdreven zorg vaststellen voor de persoonlijke ruimte voor autonomie en ontspanning, die ertoe leidt de eigen taken te beleven als een puur aanhangsel van het leven, alsof zij geen deel zouden uitmaken van de eigen identiteit. Tegelijkertijd wordt het geestelijk leven verward met enkele religieuze momenten die een zekere troost bieden, maar die niet de ontmoeting met de ander, de inzet in de wereld, de hartstocht voor de evangelisatie voeden. Zo kan men in velen die werkzaam zijn in de evangelisatie, ook al bidden zij, een beklemtoning van het *individualisme*, een *identiteitscrisis* of een *vermindering van het vuur* ontmoeten”.³¹

Veel doen zonder geest is niet wenselijk, alles wordt dan aangetast. Paus Franciscus beschrijft ook het resultaat van de scheiding tussen geloof en handelen: een vermoeiend activisme. “Het probleem is niet altijd een overmaat aan activiteit, maar het zijn vooral de activiteiten die slecht worden beleefd, zonder de juiste motiveringen, zonder een spiritualiteit waarvan het handelen is doordrongen en die het wenselijk maken. Hieruit komt voort dat plichten, meer dan redelijk is, vermoeien en soms ziek maken. Het gaat niet om een kalme, maar gespannen, zware, onvoldane en uiteindelijk niet aanvaarde moeite”.³²

Wat is het gevolg van dit alles? “Zo krijgt de grootste bedreiging vorm, dat wil zeggen ‘het grijze pragmatisme van het dagelijkse leven van de Kerk, waarin alles schijnbaar normaal verder gaat, terwijl in werkelijkheid het geloof slijt en degenereert in kleingeestigheid’. Er ontwikkelt zich een psychologie van het graf, die langzaam de Christenen verandert in mummies voor een museum. Teleurgesteld door de werkelijkheid, door de Kerk en door zichzelf, hebben zij voortdurend de verleiding zich vast te klampen aan een zoetige droefheid, zonder hoop, die zich van hun hart meester maakt als ‘het kostbaarste elixir van de duivel’.

³⁰ L. Giussani, *Una strana compagnia...*, opcit., pp. 194-195.

³¹ Franciscus, Apostolische exhortatie *Evangelii gaudium*, 78.

³² *Ibid.*, 82.

Geroepen om te verlichten en leven mee te delen, laten zij zich uiteindelijk fascineren door dingen die alleen maar duisternis en innerlijke vermoeidheid voortbrengen en die de apostolische dynamiek verzwakken. Om dit alles veroorloof ik het mij erop aan te dringen: laten wij ons niet beroven van de vreugde van de evangelisatie!”³³

5. De grond van het probleem: “We zijn losgeweekt van het menselijke fundament”

Wanneer Christus geïsoleerd is van het hart en zich niet openbaart als interessant voor ons leven, dan kristalliseert het christendom zich in doctrine. Als Christus niet erkend wordt als noodzaak van mij, als Hij niet door mij ontdekt wordt als essentieel voor de volheid van mijn dagen, als de Aanwezigheid die ik niet kan missen om te leven – omdat ik een behoefte heb die niets anders kan bevredigen –, dan blijft het christendom hooguit in mijn leven als het nobele voorwendsel voor een sociaal of religieus engagement, waarvan ik een realisatie – of een bevrediging – verwacht die nooit komt. Daarom moeten we de natuur van het hart, de draagwijdte van ons verlangen, van onze behoefte, niet misverstaan, en ons niet de illusie maken dat we het kunnen vullen met iets anders dan zijn Aanwezigheid. Want Christus blijft vreemd wanneer ons hart ons vreemd wordt.

Don Giussani heeft de kern van de zaak die de Paus zo goed beschreven heeft en waardoor we vreemd worden aan Christus en aan onszelf, helder geïdentificeerd: “Wij christenen [zo zei hij in 1985 te Chieti] in het moderne klimaat zijn losgeweekt niet van de christelijke formules (niet direct [we kunnen ze uit ons hoofd kennen]), niet van de christelijke rituelen (niet direct [we kunnen ze blijven herhalen]), niet van de wetten van de christelijke tien geboden (niet direct [we kunnen ze trouw blijven]). We zijn losgeweekt van het menselijke fundament, van het religieuze zintuig. We hebben een geloof dat geen religiositeit meer is [...], dat niet meer beantwoordt, zoals het zou moeten, aan het religieuze zintuig”. Daarom hebben we een geloof dat “niet bewust [is], een geloof dat niet meer intelligent is wat het ik betreft. Een oude auteur van me, Reinhold Niebuhr, zei: ‘Niets is zo ongeloofwaardig als het antwoord op een niet geponeerd probleem’. Christus is het antwoord op het probleem, op de dorst en op de honger die de mens heeft naar de waarheid, naar het geluk, naar de schoonheid en naar de liefde, naar de rechtvaardigheid, naar de ultieme betekenis”.³⁴

³³ *Ibid.*, 83.

³⁴ L. Giussani, *La coscienza religiosa nell'uomo moderno [Het religieuze bewustzijn in de moderne mens]*, 21 november 1985, in: *Quaderni del Centro Culturale [Katernen van Cultureel Centrum] 'Jacques Maritain'*, Chieti, januari 1986, p. 15.

Het geloof wordt oninteressant, wordt uitgehold, in de precieze mate dat wij ons losmaken of laten losmaken van het menselijke fundament. Daardoor begint Christus zich te verwijderen, en met Hem de anderen en heel de werkelijkheid, en beginnen de dingen die we doen een tol te worden die we moeten betalen. Zoals Tolstoj zegt: “Ik voelde dat me ontvlood wat me onmisbaar was om te kunnen leven”.³⁵

Dat Christus vandaag in onze Westerse samenleving helemaal vergeten wordt, gebeurt niet allereerst door middel van de expliciete en frontale bestrijding van Christus, maar door middel van de reductie van de mens, van de verlangens en de behoeften van de mens, door middel van de censuur van onze dorst, dat wil zeggen van onze oorspronkelijke armoede. Christus wordt zo een pure naam (we hebben dat dikwijls herhaald) en het christendom verandert in een culturele matrix en in een aanknopingspunt voor een ethisch appel.

We kunnen hierin een invloed van het Verlichtingsdenken op onszelf aanwijzen. “Toevallige historische waarheden kunnen nooit het bewijs worden van noodzakelijke rationele waarheden”,³⁶ zei Lessing. En Kant voegde eraan toe: “Een historisch geloof, eenvoudigweg gebaseerd op feiten, kan zijn invloed niet uitbreiden buiten de grens van tijd en plaats die het nieuws dat een oordeel over zijn geloofwaardigheid toelaat, kan bereiken”.³⁷ Ook wij hebben gedacht dat we konden kennen, konden veranderen, een efficiënte opvatting en praktijk konden uitwerken los van de werkelijkheid van Christus, dat wil zeggen we hebben geloofd het zonder het Feit te kunnen stellen, zonder de historische en vleeselijke aanwezigheid van Christus, die in de Kerk erfahrbaar wordt.

Maar, zoals don Giussani ons gezegd heeft – en we tijdens de Geestelijke oefeningen van vorig jaar herhaald hebben –, een “bijzondere geschiedenis [...] is de sluitsteen van de christelijke opvatting van de mens, van zijn moraliteit, van zijn relatie met God, met het leven, met de wereld”.³⁸ Dat wil zeggen, alleen binnen de door Christus voortgebrachte bijzondere geschiedenis, alleen middels de ervaring van Christus in het hart van eenieder van ons, kan een ware opvatting van de mens, de mogelijkheid van een moraliteit ontstaan en levend blijven in de tijd. Het is de gebeurtenis van Christus, de historische ontmoeting met Zijn aanwezigheid,

³⁵ L. Tolstoj, *La confessione [De biecht]*, SE: Milaan 2000, p. 81

³⁶ G.E. Lessing, ‘Sul cosiddetto “argomento dello spirito e della forza” [Over het zogenoemde “argument van de geest en van de kracht”]’, in: Id., *La religione dell’umanità [De religie van de mensheid]*, Laterza: Roma-Bari 1991, p. 68.

³⁷ I. Kant, *La religione entro i limiti della sola ragione [De religie binnen de grenzen van de zuivere rede]*, Laterza: Bari 2014, p. 110.

³⁸ L. Giussani, S. Alberto, J. Prades, *Generare tracce nella storia del mondo [Sporen trekken in de geschiedenis van de wereld]*, Rizzoli: Milaan 1998, p. 82.

toen zoals nu, die het mogelijk maakt dat een volledige waarheid over de mens en de weg daarnaartoe, openzwaaien.

Luisteren we naar hoe don Giussani beschrijft hoe deze bijzondere geschiedenis in zijn leven precies, punctueel gebeurde: “Als ik monseigneur Gaetano Corti niet ontmoet had in de derde klas van het gymnasium, als ik niet de weinige lessen Italiaans van monseigneur Giovanni Colombo, die later kardinaal van Milaan werd, gehad had, als ik geen scholieren gevonden had die, tegenover wat ik voelde, hun ogen wijd opensperden als tegenover een even onvermoede als gewenste verrassing, als ik niet begonnen was hen te ontmoeten, als ik niet steeds meer mensen gevonden had die zich met mij engageerden, als ik dit gezelschap niet gehad had, als jij dit gezelschap niet gehad had, dan zou Christus, voor mij zowel als voor jou, een woord zijn geweest, voorwerp van theologische frasen, of, in het beste geval, oproep tot een ‘vrome’ affectiviteit, generiek en verward, die zich enkel zou preciseren in de angst voor zonden, dat wil zeggen in een moralisme”.³⁹

Maar keren we terug naar ons thema: om te ontvluchten aan de kristallisering van het christendom in doctrine (in theologische frasen) of aan zijn reductie tot ethiek (moralisme), is een ‘bevalling’ nodig; is het namelijk nodig dat Christus niet van buiten, moralistisch, aan ons bestaan wordt toegevoegd, waarbij Hij uiteindelijk vreemd blijft aan ons hart, maar dat Hij aan de wortel komt te staan van ons bewustzijn en van ons handelen, zodat de evidentie van Zijn aanwezigheid ontstaat vanuit het in de relatie met Hem beleefde leven, in het licht van de band met Zijn aanwezigheid, zoals Mounier stelde in dit citaat dat don Giussani tijdens de Geestelijke oefeningen van de Fraterniteit van 1989 las en becommentarieerde: “‘Het is vanuit de aarde, vanuit de stevigheid [de aarde of de stevigheid is het complex aan voorwaarden waarin het leven zich incarneert: de kleding, de stem die ik heb, de ogen die mij tot op zekere hoogte ten dienste staan] dat noodzakelijkerwijs een bevalling vol vreugde voortkomt [of vol geschreeuw, maar met een schreeuw van vreugde om datgene wat geboren wordt], het geduldige gevoel van het werk dat groeit [wat groeit, wordt groot, organiseert zich, wordt een lichaam, een weg, een geschiedenis vol geduld], stappen die elkaar opvolgen [de stappen van de geschiedenis], kalm en met zekerheid verwacht [met zekerheid omdat Hij hier is]. Het is nodig te lijden, opdat de waarheid niet gekristalliseerd raakt in doctrine’. Alles is lijden: bevalling, geduld, één stap na de andere, die niet onmiddellijk komt, het hoogste offer van de zekerheid, dat wil zeggen van de zekerheid in een Ander. Het is lijden, opdat het feit dat onder ons is, Christus, geen voorbeeld of geheel aan morele waarden blijft, maar uit het vlees geboren wordt. Het is nodig te lijden:

³⁹ L. Giussani, *Qui e ora [Hier en nu] (1984-1985)*, Bur: Milaan 2009, pp. 209-210.

zich te hechten aan de manier waarop deze aanwezigheid onder ons aanwezig is. Trouwens, Christus is verrezen maar Hij is door de dood heen gegaan. In het Angelusgebed vragen we God dat wij, die de menswording van Zijn Zoon Jezus Christus hebben leren kennen, door zijn dood en verrijzenis naar de ervaring van Zijn heerlijkheid gebracht worden, naar de verandering van het leven en van de wereld. Ons te hechten aan Christus, Hem te laten doordringen in ons vlees, betekent naar onszelf en de dingen te kijken, ze op te vatten, aan te voelen, te beoordelen, in te schatten en pogen te behandelen met de gedachtenis aan zijn aanwezigheid, met in onze ogen zijn aanwezigheid. [...] Uit deze gedachtenis komt de hele moraal voort. Zelfs geen jota van de wet wordt afgeschaft, maar zijn aanwezigheid plaatst er het fundament voor”.⁴⁰

Zoals paus Franciscus op Witte Donderdag heeft gezegd, zal “de waarheid van de *blijde Boodschap* nooit enkel een abstracte waarheid kunnen zijn, een van die waarheden die zich nimmer ten volle in het leven incarneren”.⁴¹

Een docente schrijft me: “Tijdens een geste van GS lunchte ik met enkele scholieren. Ik vroeg aan de jongen die tegenover me zat, hoe hij heette, hoe oud hij was en naar welke school hij ging. ‘Zestien jaar, vijf VWO’. Daarna stelde ik hem nog andere vragen. En hij antwoordde me zonder enige intonatie in zijn stem: ‘Ja, ik ben tevreden, ik ben het eens met alles wat ik heb gehoord, maar voor mij zijn het geen nieuwe dingen, ik ken ze al, de priester van mijn gemeenschap die ik nu al drie jaar ontmoet, heeft ze me gezegd. Voor mij is het een verdieping’. De vleesgeworden vanzelfsprekendheid zat daar voor me! Ik voelde me vastlopen in deze dialoog. Ik had vreselijk veel zin om me terug te trekken. Maar ten diepste, helemaal diep van binnen, onmogelijk om je voor te stellen, was ik hem dankbaar, want hij maakte me bewust van mezelf, van mijn verlangen. Die wond heeft me op de knieën gebracht: zonder U, zonder U Christus hier, nu, aanwezig, ben ik niets, verlies ik mijn menselijkheid, mijn ik. In de banale plooiën van een ‘smakeloze’ lunch heb ik de fundamentele behoefte, de essentiële behoefte van mijn bestaan kunnen ontdekken: te beseffen dat U bent. Tot voor kort zou ik een dergelijk feit niet eens geregistreerd hebben of zou het me enkel tot een kortdurende onverschilligheid, bijna een irritatie geprovoceerd hebben. Wat ben ik don Giussani immens dankbaar, die me binnengeleid heeft in een weg waarop niets, werkelijk niets, vergeten of uitgesloten hoeft te worden!”

⁴⁰ L. Giussani, *Occorre soffrire perché la vita non si cristallizzi in dottrina ma nasca dalla carne [Het is nodig te lijden opdat het leven niet gekristalliseerd raakt in doctrine maar geboren wordt uit het vlees]*, Geestelijke oefeningen van de Fraterniteit van Gemeenschap en Bevrijding, Rimini 1989, p. 24.

⁴¹ Franciscus, *Preek tijdens de Chrismamis*, 13 april 2017.

Deze regels illustreren hoezeer we de armoede nodig hebben – zozeer dat we ze op onze knieën moeten vragen – waartoe de Paus oproept in de brief die hij ons gestuurd heeft (om ons te bedanken voor de collecte die we voor hem gehouden hebben tijdens de Bedevaart vanwege het Jubeljaar) en waarop ik morgen dieper zal ingaan. Alles wordt vlak, alles wordt vanzelfsprekend, als we ons niet bewust zijn van onze armoede, van onze behoefte, als we onze vrijheid niet engageren. Wat heeft Péguy toch gelijk! Als we er geen hoofdrolspelers van worden, zegt hij, dan zal de redding ons niet interesseren.

6. “Aan de kant van het graf of aan de kant van Christus”

De Paus zei ook nog in zijn Paaspreek: “Denken wij even na, dat ieder van ons nadenke over de dagelijkse problemen of ziekten die wij of één van onze verwanten meegemaakt hebben. Denken wij aan de oorlogen, de menselijke tragedies, en zeggen wij eenvoudig, nederig, zonder omhaal van woorden, alleen tegenover God en onszelf: ‘Ik weet niet hoe, maar ik ben zeker dat Christus verzezen is en daarop wed ik’”.⁴²

Met Christus kunnen we elke situatie waarin we terechtkomen het hoofd bieden. En daarin bestaat ook onze verificatie. We zijn niet veroordeeld tot kristallisering en dorheid, maar, nogmaals, om deze verificatie te verrichten is onze vrijheid nodig. We moeten beslissen aan welke kant we staan.

Paus Franciscus heeft dit op heldere en ontroerende wijze gezegd te Carpi op 2 april van dit jaar. Hij sprak tot de mensen die getroffen zijn door de aardbeving in Emilia, maar zijn oproep geldt ook voor ons, hier en nu: “Laten we stilstaan [...] bij de laatste van de wonderbaarlijke tekens die Jezus verricht voor zijn Pasen, bij het graf van zijn vriend Lazarus. [...] Rond dat graf gebeurt zo een grote *ontmoeting-botsing*. Aan de ene kant is er de grote *teleurstelling*, de broosheid van ons sterfelijke leven dat, doortrokken van angst voor de dood, vaak de nederlaag ervaart, een innerlijke duisternis die onoverkomelijk lijkt. Onze ziel, geschapen voor het leven, lijdt omdat ze voelt dat haar dorst naar een eeuwig goed onderdrukt wordt door een oud en duister kwaad. Aan de ene kant is er deze nederlaag van het graf. Maar *aan de andere kant is er de hoop* die de dood en het kwaad overwint en die een naam heeft: de hoop heet Jezus. [...] Dierbare broeders en zusters, ook wij worden uitgenodigd om te beslissen aan welke kant we willen staan. We kunnen *aan de kant van het graf* staan of *aan de kant van Jezus*. Sommigen laten zich opsluiten in de droefheid en sommigen stellen zich open voor de hoop. Sommigen

⁴² Franciscus, *Preek tijdens de Heilige Mis op Paaszondag*, 16 april 2017.

blijven verstrikt in het puin van het leven en sommigen, zoals jullie, lichten met Gods hulp het puin op en bouwen, met geduldige hoop. Tegenover de grote ‘waaroms’ van het leven hebben we twee wegen: melancholiek naar de graven van gisteren en vandaag kijken, of Jezus bij onze graven laten komen. Ja, want eenieder van ons heeft reeds een klein graf, een enigszins dood gebied in zijn of haar hart: een wond, een ondergaan of begaan onrecht, een wrok die hem geen rust laat, een wroeging die steeds terugkeert, een zonde waar je maar niet vanaf komt. [...] Voelen we dan tot eenieder van ons gericht de woorden van Jezus tot Lazarus: ‘Kom naar buiten!’; kom uit de grot van je droefheid zonder hoop; maak de windsels van je angst los die je verhinderen te lopen; de touwen van je zwakheden en van je onrust die je blokkeren [...]. Door Jezus te volgen leren we onze levens niet op te sluiten rond de problemen die zich opstapelen: er zullen altijd problemen zijn, altijd, en wanneer we er eentje oplossen, komt er altijd weer een volgend. Maar we kunnen *een nieuwe stevigheid* vinden, en deze stevigheid is juist Jezus, deze stevigheid heet Jezus [...]. En al zullen de moeiten niet ontbreken, altijd zal zijn hand er zijn om ons weer op te richten”.⁴³

En in de Paasnacht zei de Paus: “Met zijn Verrijzenis heeft Christus niet enkel de steen van het graf weggeduwd, maar wil hij ook alle barrières laten springen die ons opsluiten in onze steriele pessimismen, in onze berekende conceptuele werelden die ons verwijderen van het leven, in ons obsessieve zoeken naar zekerheid en in onze mateloze ambities die in staat zijn te spelen met de waardigheid van de ander. [...] God breekt binnen om alle criteria om te woelen en zo een nieuwe mogelijkheid te bieden. [...] Verheug je, want je leven verbergt een kiem van verrijzenis, een aanbod van leven dat erop wacht wakker te worden. En zie wat deze nacht ons oproept te verkondigen: de hartslag van de Verrezenen, Christus leeft! [...] Laten we gaan en ons laten verrassen door deze nieuwe dageraad, laten we ons laten verrassen door de nieuwheid die alleen Christus kan geven. Laten we toestaan dat zijn tederheid en zijn liefde onze stappen in beweging zetten, laten we toestaan dat het kloppen van zijn hart onze zwakke hartslag verandert”.⁴⁴

Daarom zijn we deze dagen bij elkaar: om elkaar te ondersteunen, om elkaar met ons getuigenis, met het hanteren van onze vrijheid, wakker te roepen, om ons te laten verrassen en omhelzen door Zijn aanwezigheid, zodat wij niet ten onder gaan in ons graf, zoals de Paus zegt. “Wij

⁴³ Franciscus, *Preek in Carpi*, 2 april 2017.

⁴⁴ Franciscus, *Preek tijdens de Paaswake*, 15 april 2017.

worden uitgenodigd te beslissen aan welke kant we willen staan. We kunnen *aan de kant van het graf* staan of *aan de kant van Jezus*".

Ik beveel iedereen aan de stilte te respecteren, juist om elkaar te helpen aan de kant van Jezus te staan. Laten we het niet als vanzelfsprekend beschouwen. Als we elkaar niet helpen om de stilte vol te laten zijn en niet iets mechanisch, helemaal gespannen om zijn Aanwezigheid te herkennen, als we ons niet oefenen om stil te zijn, dan zullen dit voor ons geen geestelijke 'oefeningen' zijn. Ook de stilte moet geboren worden uit het vlees om van mij te worden.

Dit jaar hebben we gedacht een deel van de stilte die we elkaar vragen bij binnenkomst van de zaal te wijden aan het repeteren van enkele liederen uit onze geschiedenis. Het voorstel dat we elkaar doen, ontstaat uit het verlangen het geschenk dat het samen zingen is, niet als vanzelfsprekend te beschouwen. We verlangen dat eenieder van ons – en dus onze gemeenschappen – opnieuw de smaak, de schoonheid en de educatieve kracht van het samen zingen mogen ontdekken.